

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкај, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайиџић, Блаже
Конески, др Тине Лојар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Миљар Пешикан, др Живојин Сијанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXIII књ.

БЕОГРАД

1977

СИНОНИМИКА ЗАМЕНИЦЕ *тетре* У ЈЕВАНЂЕЉИМА СРПСКЕ РЕДАКЦИЈЕ

Нема сумње да је рад на текстолошком и лексичком проучавању наших најстаријих јеванђеља постао изузетно хитан и важан задатак, зато што се без тога не може нормално развијати ни лексикографски програм Старословенистичког одсека Института за српскохрватски језик у Београду, а такође и зато што ће сваки корак напред у расветљавању ове проблематике бити допринос темељнијем упознавању и тачнијем суду о раном периоду наше писмености, књижевности и културе.

Синонимика речи *тетре* која се развила на оним местима где је у прототетри био употребљен овај грцизам, због своје разноврсности и различитог размештаја у појединим текстолошким типовима споменика, веома је погодна за прелиминарно оцењивање њиховог међусобног односа, а такође као знак који указује на степен архаичности овог или оног споменика. Због тога је у ЈФ XXXI, стр. 45—48, дат табеларни преглед ових места са приказом стања у класичним старословенским јеванђељима и у две најстарије досад познате старосрпске тетре.¹ На овоме месту настављам такву анализу, проширујући је и на остала јеванђеља из корпуса текстова који су ексцерпирани у Старословенистичком одсеку.

Да наведемо најпре споменике које анализирамо. Избегавајући именоване споменика по каталожским и инвентарским нумерацијама, називаћемо их уопштенијим именима — како су досад називани у литератури, односно како их називамо у Старословенистичком одсеку. Поред Мирослављевог (скраћ. *Мир*) и Вукановог (скраћ. *Вук*) јеванђеља, која су већ доста позната у науци, обухваћена су још три апракоса,

¹ У чланку: М. Пешикан—Г. Јовановић, *Текстолошки састав и основне одлике њихова најстаријих српских четворојеванђеља*, ЈФ, књ. XXXI, Београд, 1974—1975.

о којима засад постоје само најосновнији подаци каталожког типа.² То су Црколеско изборно јеванђеље (скраћ. *Црк*, Дечанска збирка, Црклез бр. 1), Хиландарско изборно јеванђеље (скраћ. *Хил*, хиландарска збирка бр. 8) и Стањевићево изборно јеванђеље (скраћ. *Сџан* хиландарска збирка бр. 14).

Од четворојеванђеља на првом месту треба споменути два која су већ разматрана и именована у литератури — Рапско хиландарско четворојеванђеље (*Рх*, хиландарска збирка бр. 22) и Мокропољско четворојеванђеље (*Ми*)³ — и која представљају изванредне обрасце рашке школе, а уз то су наша досад најстарија позната четворојеванђеља. Осим њих обухваћена су још четири: Богданово (*Бд*), Слпчанско (*Сл*), Јакова Серског (*Јк*) и Куманичко (четворојеванђеље манастира Куманице, скраћ. *Км*)⁴.

У општој табели синонимике речи *ѣтѣрѣ* биће по јеванђељском реду и редоследу стихова показана сва места на којима се, као прототип, могао претпоставити грцизам *ѣтѣрѣ*, уместо кога су касније долазила и његови калкови *дрѣгѣ*, и *инѣ*, или прави преводи: *ѣдинѣ* *нѣкѣти*, *нѣкѣто* и сл. Кад реч *ѣтѣрѣ* називамо грцизмом, не мислимо при томе да је она просто преузета из грчких јеванђеља, јер је у њима на том месту *τις*; само *ѣтѣрѣ* могло би се схватити као грцизам у народном говору солунских Словена, одакле су га узели први преводиоци као превод грчког *τις*. Тако је ова заменица ушла и у прве апракосе, а и приликом састављања тетра није замењивана неком другом, о чему добро сведочи Зографско јеванђеље.⁵ У табели ће бити дати упоредни подаци из свих наведених споменика, а ликови ће бити означавани скраћеницама, одн. симболима: *ет* (*ѣтѣрѣ*, *ѣтѣрѣ* и сл.), *др* (*дрѣгѣ* и сл.) *ин* (*инѣ*, *инѣти* и сл.), *ед* (*ѣдинѣ* и сл.), *нк* (*нѣкѣти* и сл.), *нкѣ* (*нѣкѣто* и сл.), *нкѣ* (*нѣкѣто* и сл.).

² За *Црк* и *Сџан* в. *Изложба српске иисане речи*, Београд, 1973, стр. 21, 39, а подацима о *Хил* располаже Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије у Београду.

³ М. Пепиќан, *Мокропољско четворојеванђеље — споменик значајне фазе у развоју старосрпске иисменосѣти*, Зборник за филологију и лингвистику, XVI/1, Нови Сад, 1973, стр. 62—88.

⁴ За *Бд* и *Сл* в. V. Моџин, *Ћirilski rukopisi JA I*, 125, 130; за *Јк* и *Км* в. *Изложба . . .* (в. прилог 2), стр. 39, 65.

⁵ Лъвов А. С., *Очерки љо лексике ѣамлѣишиков сѣтарославянскои иисменосѣти*, АНСССР, Москва 1966, стр. 94.

		<i>Мир</i>	<i>Вук</i>	<i>Црк</i>	<i>Хил</i>	<i>Сѣањ Рх</i>	<i>Ми</i>	<i>Бд</i>	<i>Сл</i>	<i>Јк</i>	<i>Км</i>	
Мт	9.3	ет	нкт	ет	ет	нк	ет	—	ет	нк	нк	
	12.47	нкр	нкт	—	ет	нк	ет	нкр	—	нк	нк	
	18.12	ет	др	—	—	нк	ет	ет	—	нк	нк	
	19.16	ет	нк	нк	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	
	26.18	ет	ет	ет	—	*	ет	ет	ет	*	*	
	27.47	ет	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
	28.11	ет	ет	нк	ет	нк	ин	ин	нк	нк	нк	нк
Мк	2.6	ет	нк	нкр	нкр	нк	др	др	ет	ет	нк	—
	5.25	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
	7.1	ет	нкт	ет	ет	нк	др	др	ет	ет	нк	нк
	7.2	ет	нк	ет	ет	нк	ед	ед	ет	ет	нк	нк
	9.38	ет	ет	ет	ет	нк	ед	ед	ет	ин	ет	нк
	11.5	—	нкт	ет	др	нк	—	др	ет	ет	нк	нк
	12.13	ет	нкт	ет	ет	нк	др	др	ет	др	нк	нк
	14.4	др	ет	ет	ет	нк	др	др	ет	др	нк	нк
	14.51	—	нк	нкт	—	нкт	нкт	нкт	нкт	нк	нкт	нк
	14.57	—	ет	ет	—	нк	ин	ин	ет	др	нк	нк
	14.65	—	нкт	ет	—	нк	—	—	ет	др	нк	нк
	15.21	ет	ет	ет	ет	нк	др	др	ет	нк	ет	нк
	15.35	—	нкт	ет	—	нкт	др	др	ет	ин	нкт	нкт
Јк	1.5	ет	—	ет	—	нк	ет	ет	—	нк	нк	нк
	6.2	—	ет	нк	нк	нк	др	др	ет	нк	нк	нк
	7.2	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк	нк
	7.19	ет	нк	ет	ет	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
	7.36	ет	нкт	нкт	нкт	нк	нкт	нкт	ет	нкт	ет	нк
	7.41	ет	нк	нк	нк	нк	—	—	ет	нк	нк	нк
	8.2	ет	ин	нк	нк	нк	нк	нк	ет	ет	нк	нк
	8.27	ет	ед	ет	ед	нк	нк	нк	ет	ед	нк	нк
	8.49	ет	нкт	нкт	нкт	нк	нкр	нкр	ет	нкт	нк	нк
	9.7	ет	нк	нк	нк	нк	др	др	ет	нк	нк	нк
	9.19	ет	ед	ед	ед	нк	нк	нк	ет	ед	нк	нк
	9.27	—	нк	др	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк	нк
	9.49	ет	нк	нк	нк	нк	ет	—	ет	ин	нк	нк
	9.57	ет	нк	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
	10.25	ет	нк	нк	нк	нк	нк	—	нк	нкт	нк	нк
	10.30	ет	нкт	нк	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
	10.31	ет	нкт	нк	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
	10.33	ет	нк	нк	нкт	нкт	нкт	—	нкт	нк	нкт	нкт
10.38	нк	ет	нк	ет	нк	ет	—	ет	нк	нк	нк	
10.38	нк	нк	нк	ет	нк	нк	—	нк	ет	нк	нк	
11.1	—	—	—	—	—	нк	—	нк	нк	нк	нк	
11.1	ет	нкт	нк	нк	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк	
11.15	ет	др	др	др	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	

* *Сѣањ*, *Јк* и *Км* у Мт 26.18 имају штици, што одговара грчком τὸν δεῖνα.

	<i>Мир</i>	<i>Вук</i>	<i>Црк</i>	<i>Хил</i>	<i>Сѣаъ</i>	<i>Рх</i>	<i>Мѣ</i>	<i>Бѣ</i>	<i>Сл</i>	<i>Јк</i>	<i>Км</i>
11.27	ет	нк	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
11.37	ет	нкт	нк	нкр	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
11.45	ет	нкт	нкт	нкт	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ед
12.13	—	нкт	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
12.16	ет	нк	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
13.1	нк	нк	нк	нк	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
13.6	нкр	нкт	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
13.23	ет	нкт	нкт	нкт	нк	ет	—	ет	нкт	нк	нк
13.31	ет	нк	нк	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
14.1	ет	нк	—	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
14.2	ет	нкт	—	нкт	нкт	ет	ет	ет	нкт	нк	ет
14.15	ет	нкт	нкт	—	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
14.16	ет	нкр	нк	нкр	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
15.11	ет	нкт	нк	нкр	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
16.1	ет	др	нк	нк	нк	ет	ет	ет	др	нк	нк
16.19	ет	нкт	нкт	нкт	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
16.20	ет	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт
17.20	ет	нкр	ин	нкр	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
18.2	ет	нкт	нк	др	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
18.2	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
18.9	—	—	—	—	—	др	др	др	др	др	др
18.18	—	нк	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк
18.35	ет	нкр	нк	нкр	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
19.12	ет	нк	нкр	нкр	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
19.39	ет	др	др	др	нк	нк	нк	нк	др	нк	нк
20.9	ет	—	нк	нкр	—	нк	нк	нк	нк	—	нк
20.27	ет	нкр	нк	нкр	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
20.39	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
21.2	ет	ин	—	—	ик	нк	нк	нк	нк	нк	нк
21.5	ин	нкр	нк	нкр	нк	ет	ет	ет	ин	ет	нк
22.56	—	нкр	нк	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
23.8	(нѣкако)	нк	—	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
23.19	нк	нкр	нк	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
23.26	ет	нкр	—	—	нк	—	—	—	нк	нк	—
24.22	ет	ет	ет	—	нк	ет	ет	ет	ет	нк	нк
24.24	ет	ет	ет	—	нк	ет	ет	ет	др	нк	нк
Jo 4.46	ет	ет	нкр	—	нк	нк	нк	нк	ет	нк	ет
5.5	ет	ет	нкр	—	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
6.64	ет	ет	нкр	—	нк	нкр	нкр	нкр	нк	нк	нкр
7.25	ет	ет	нкр	нкр	нк	нкр	нкр	нкр	нк	нк	нк
7.44	ет	др	—	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
9.16	ет	ет	—	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
11.1	ет	нкт	нкт	ет	нкт	ет	нкт	нкт	ет	нкт	нкт
11.37	ет	ед	нкр	нк	нк	ет	нкр	нкр	др	нк	нк
11.46	—	—	—	—	—	ет	ет	ет	др	нк	нк

	<i>Мир</i>	<i>Вук</i>	<i>Црк</i>	<i>Хил</i>	<i>Сѣањ Рх</i>	<i>Мѣ</i>	<i>Бд</i>	<i>Сл</i>	<i>Јк</i>	<i>Км</i>
11.49	—	ет	нк	нк	нк	ет	нкт	ет	—	—
12.20	нк	ет	нк	—	—	ет	ет	ет	нк	нк
13.29	—	—	—	—	—	ет	ет	ет	нк	нк

Табела омогућава неколико констатација и закључака.

1. Пре свега пада у очи да се, поред делимичног задржавања архаизма њтеръ, у споменицима српске редакције највише употребљава превод нѣкми, у неким споменицима и нѣкѣто, понегде и нѣкоторин — док калкови дѣругъ и инъ као и превод њдинъ — не показују никакву експанзију.

2. Архаизам њтеръ карактеристичан је од апракоса за *Мир*, а од тетра за архаичне секције *Рх* и *Мѣ*. Сем тога, уочава се да се у првом делу *Бг*, негде до средине јев. по Луки, веома добро чува њтеръ, а од млађих тетра архаичну варијанту најчешће задржава *Сл*. Запажа се још изразитија склоност *Вук* варијанти нѣкѣто. У односу на хронолошку типологију споменика могло би се рећи да се овде уочавају три слоја: а) архаични текстови типа *Мир* и старијих секција *Рх* и *Мѣ*; б) текстови с подмлађеном лексицом типа *Вук* и млађих секција *Рх* и *Мѣ*; в) присуство њтеръ у *Сл* могло би се објаснити као накнадна ревизија, односно провера и исправка текстова,⁶ при којој су, између осталог, враћани и грцизми.

3. Што се тиче међусобног односа апракоса према тетрама, за старије споменике се не примећују неке посебне текстолошке сродности, него само сличности у општим тенденцијама. (Једино би још требало проверити однос *Мир* и *Бг* у јев. по Матеју, где постоји подударане у употреби ових заменица, али су оне ипак сувише ретке да би се могли изводити одређени закључци о сродности без подробнијег упоређивања других елемената.) Међутим, код млађих јеванђеља уочава се несумњива сродност апракоса *Сѣањ* са тетрама *Јк* и *Км*.

4. Најјасније и вероватно најважније замључке о текстолошкој сродности открива нам ова анализа у погледу међусобног односа самих тетра. Наиме, уочава се да почев од 10. главе јев. по Луки Богданово јеванђеље показује потпуну подударност са млађом секцијом *Мѣ* з такође и *Рх* — уколико овај споменик није укључио конзервативне уметке. Прелиминарна испитивања и других елемената потпуно су

⁶ Биљана Јовановић, *Обнављање књижевног језика уочи њройасѣи српских земаља*, Зборник радова о кнезу Лазару, Београд, 1975, стр. 279.

потврдила да је овде реч о несумњивој текстолошкој сродности, а не о случајном подударању распореда ових заменица. С друге стране, у првој половини *Bg* не долази до изражаја никакво посебно подударење са одговарајућим текстом у *Px* и *Mi*, сем што је и за овај део *Bg* карактеристична знатна архаичност.

5. Закључак да постоји делимична подударност између *Px*, *Mi* и *Bg* навео нас је да испитивања проширимо и на друга старија српска четворојеванђеља, и она су већ дала занимљиве резултате. Показало се, наиме, да постоје још две тетре — нама познате — које показују несумњиву текстолошку сродност са *Bg* и то и у првом и у другом делу текста, што истовремено значи и делимичну сродност са *Px* и *Mi*. То су споменици које смо назвали Војводићко четворојеванђеље (Грујићева збирка бр. 3-I-53) и Шишатовачко четворојеванђеље (Копитарова збирка бр. 12).⁷ Откривање овако широког циклуса сродних споменика отвара знатно веће могућности идентификовања њихових одлика, а такође и њихове употребе у будућем лексикографском раду Одсека. Наиме, постојање начелно истих текстова у разним споменицима омогућиће знатно прецизније разграничавање старијих и млађих секција, сигурније утврђивање њихових одлика, као и замену текста на местима где је овај или онај споменик оштећен. За ово прецизније разграничавање и утврђивање односа биће неопходно укључити и друге елементе, а не само синонимику *ѡтѣрь*, што остављамо за другу прилику.

Гордана Јовановић

Резюме

Гордана Јовановић

СИНОНИМИЯ МЕСТОИМЕНИЯ *ѡтѣрь* В ЕВАНГЕЛИЯХ СЕРБСКОЙ РЕДАКЦИИ

На материале старосербских евангелий (XII—XV в.) автор проследил лексические варианты, которые появляются в тех местах, где в прототетре было местоимение *ѡтѣрь*. Полученные данные могут быть использованы как одно из доказательств о текстологическом сходстве отдельных памятников сербской редакции.

⁷ Подаци о ова два четворојеванђеља налазе се у Изложби . . . (в. напомену 2.) на 25. и 28. страни.